

LAKEDAIMONSKÉ
ZŘÍZENÍ

/ 1 / Když jsem si kdysi uvědomil, že Sparta, jeden z nejméně lidnatých států, se ukázala nej mocnější a nej slavnější v Řecku, podivil jsem se, jak k tomu došlo. Potom jsem vzal v úvahu spartské zvyklosti a už jsem se nedivil. Zato opravdu obdivuji Lykúrge, protože poslušní jeho zákonů dosáhli Sparťané štěstí. Podle mého mínění to byl nejvyšší moudrý muž; nenapodobil jiné státy, ale ustanovil opak toho, co platilo ve většině z nich, a učinil tím svou vlast nejšťastnější.

Hned pokud se týče rození dětí — abych začal od začátku — ostatní Řekové živí dívky, které se zdají dobře vyvinuté a mají jednu rodit, pokud možno přiměřeným množstvím moučné stravy a co možná nej menším množstvím masa a zeleniny, víno jim nedovolují vůbec nebo míšené s vodou. A jako většina řemeslníků vede sedavý způsob života, tak vyžadují od dívek, aby seděly o samotě a předly. Jak je pak možno očekávat, že by při takové životosprávě porodily něco skvělého? Lykúrgos však usoudil, že na zhotovování oděvů stačí otrokyně, hlavním úkolem svobodných žen že je rodit děti. A tak především zavedl pro děvčata stejně jako pro chlapce tělocvik a dále závody v běhu a zápas, jak pro muže, tak pro ženy; vždyť budou-li oba rodiče silní, jistě z nich vzejdou také silnější potomci.

Když se potom muži ožení, pozoroval, že jinde v prvním období nedbají při obcování s manželkami žádné míry, a tak prosadil pravý opak; zařídil, aby bylo hanbou,

je-li muž spatřen, jak vchází k ženě i jak od ní odchází. Jestliže se scházejí takto, nutně po sobě víc touží, a dojdě-li k početí, rodí se děti silnější, než kdyby byli jeden druhým přesyceni. Navíc učinil také přítrž tomu, aby se každý ženil, kdy chce, a nařídil uzavírat sňatky teprve v období tělesné dospělosti, protože se domníval, že i to přispívá k zajištění dobrého potomstva. Kdyby nastal případ, že by měl stařec mladou ženu, Lykúrgos vida, jak žárlivé muži vysokého věku střeží své manželky, uzákonil i v této věci opak: přikázal starci, aby si přivedl muže, který by mu tělesně i duševně vyhovoval, a ten aby mu zplodil děti. A kdyby naopak někdo nechtěl obcovat s vlastní ženou, a přesto toužil po dětech, k nimž by se mohl hrdě hlásit, i to učinil Lykúrgos zákonným: kteroukoliv dobrou a ušlechtilou matku si vyhlédne, může mít od ní dítě, když ovšem získá souhlas jejího manžela. A takových pořádků připouštěl mnoho, protože ve Spartě chtějí mít ženy dvojí domácnost a muži zase chtějí získávat pro své děti bratry, kteří jsou členy rodu a podílejí se na jeho moci, ale nemají za to nárok na majetek.

O rození dětí přijal tedy Lykúrgos opatření opačná než jinde; kdo chceš, sleduj, zda tím dosáhl, aby muži ve Spartě vynikali velikostí a silou.

/ 2 / Když jsem podal výklad o rozmnožování, chci objasnit i výchovu Spartanů a ostatních. Tak tedy v ostatním Řecku ti, kdo údajně vychovávají své syny nejlépe, svěřují je hned, jak chápou mluvené slovo, do péče vychovatelů-otroků a už je posílají k učitelům, aby se naučili čtení, psaní a počítání, hudbě a tělocviku. Kromě toho obouvají na dětské nohy sandály, takže zchoulostivějí, tělo jim rozmazlují navlékáním pláštů a jejich žaludek mají za míru jídla. Lykúrgos namísto toho, aby si každý soukromě dělal z otroků vychovatele, ustanovil jednoho z mužů, jimž se svěřují nejvyšší úřady, aby na ně dohlížel:

nazývá se paidonomos. Tomu dal pravomoc shromažďovat chlapce a dbát o přísné potrestání, kdyby si někdo počínal lehkomyšlně. Poskytl mu také muže s bičí, aby je trestali, kdykoli bude třeba; proto tam vedle scbe žije velká úcta a velká poslušnost. Aby jim nezchoulostivěly nohy obouváním sandálů, nařídil otužovat je chůzí bosky: když sc v tom vycvičí, budou podle jeho názoru mnohem snáze vystupovat do kopce, bezpečněji sestupovat z kopce a bosý prý se zvedne, vyskočí i utíká rychleji než obutý, má-li ovšem ztvrdlá chodidla. Místo rozmazlování pláštěm přikázal oblékat se po celý rok jediným šatem, v domnění, že tak budou lépe připraveni i na mráz, i na horko. Nařídil, aby eirén jedl u společného stolu jen tolik jídla, aby ho nikdy nezmáľalo přesycení a nechyběla mu zkušenost se skromnějším živobytím; myslel totiž, že takto vychování lidé by byli v případě nutnosti schopnější snášet námahu o hladu, a kdyby to byl rozkaz, spíše by vydrželi s toutéž porcí delší dobu, potřebovali by méně masa, ochotněji by přijímali jakoukoliv stravu a byli by zdravější. Usoudil také, že více prospívá strava, která žene štíhlá těla do výšky, než taková, po níž se roztahují do šířky. Ale aby je zase příliš netrápil hlad, nedovolil jim sice brát si bez přičinění, co potřebují, ale připustil, aby kradli všechno, čím by se chránili před hladem. A myslím, že není nikdo, kdo by nevěděl, že opatrování potravy nepřikázal proto, že by byl v úzkých, co jim dát jíst. Vždyť je zřejmé, že kdo zamýšlí krást, musí v noci bdít, ve dne podvádět a strojit léčky, a kdo se chce něčeho zmocnit, musí mít také špehy. Jistě tedy upravil výchovu chlapců takto, protože se snažil učinit je schopnějšími obživy a bojovnějšími.

Někdo by tedy namítl, pročpak, když považoval krádež za něco správného, dával chycenému vyplácet mnoho ran. To proto — říkám já —, že i ve všem ostatním, čemu

lidé vyučují, se trestá, když to někomu nejde. A Sparťané tedy trestají chycené jakožto špatné zloděje. Ustanovil také, že je pěkné ukrást co nejvíce sýrů z chrámu Artemidy Orthie, a jiným přikázal, aby tyto zloděje šlehali pruty; i na tom chtěl totiž ukázat, že je možné po krátkodobé bolesti se dlouhý čas těšit z dobré pověsti. Je na tom také patrné, že kdekoliv je potřeba rychlosti, tam má změkčilý člověk nejméně výhod a nejvíce potíží.

A aby chlapci nezůstali někdy opuštěni bez velitele — kdyby paidonomos odešel —, zavedl, aby kterýkoliv právě přítomný občan měl právo přikazovat chlapcům, co mu připadá vhodné, a také je trestat, kdyby se nějak provinili. Tímto ustanovením dosáhl, že jsou chlapci mnohem ukázněnější; ani hoši, ani muži nemají nic v takové úctě jako své nadřízené. A kdyby někdy náhodou nebyl přítomen žádný dospělý muž, nařídil, aby ani za těchto okolností nebyli chlapci bez velitele a aby jim velel nejspokornější eirén z každé ily, takže hoši nejsou nikdy ponecháváni bez dohledu.

Myslím, že bych měl promluvit i o lásce k chlapcům, protože i to jaksi patří k výchově. Tak tedy u ostatních Řeků buď spolu muž a chlapec žijí v páru (jako v Boiótii), nebo užívají půvabu mládí podle přízně (jako v Élidě). A jsou i takoví, kteří zcela zabraňují tomu, aby chlapci rozmlouvali se svými milovnicemi. Lykúrgos však ustanovil opak toho všeho: kdyby řádný muž našel zalíbení v duši nějakého chlapce a pokusil se udělat si z něho dokonalého přítele a žít s ním, to schvaloval a považoval takovou výchovu za nejkrásnější. Kdyby se však ukázalo, že něčí zájem směřuje k chlapcovu tělu, to označil za největší hanebnost a dosáhl, že v Lakedaimonu jsou milovníci vůči chlapcům zdrženliví, stejně jako se chrání rodiče milostného styku 8 dětmi a bratři se sestrami. Nedívím se ovšem, že tomu někteří lidé nevěří, vždyť

v mnohých státech se zákony nestavějí proti touze po chlapcích.

Nuže, probral jsem výchovu lakónskou a výchovu ostatních Řeků. A kdo chceš, přihlédni také k tomu, která z nich vydává muže poslušnější, ukázněnější a schopnější všeho potřebného.

/ 3 / Když chlapci začínají dospívat, tehdy ostatní Řekové končí s vychovateli, končí 8 učitelé a nikdo už je nevede, je jim dopřávána volnost. Lykúrgos však i v tomto rozhodl opačně. Shledal, že tomuto věku je vlastní ohromná domyšlivost, že se tu vyskytuje nejvíc zpupnosti a že na něj nejsilněji doléhají touhy po rozkoších. Proto jim uložil v tomto období nejvíc námahy a nařídil, aby měli největší nedostatek volného času. Přikázal také, aby ten, kdo by se vyhnul této výchově, nedosahoval už žádných poct; tím způsobil, že nejen státem pověřeni lidé, nýbrž i soukromí příznivci každého mladíka dbají o to, aby se z dospívajících nestali zbabělci, kteří jsou potom ve státě úplně bezectní. Kromě toho, chtěje jim silně vštípit ukázněnost, přikázal jim mít i na pochodech ruce v plášti, pochodovat micky a po ničem se neohlížet, nýbrž dívat se přímo před sebe. Na tom se také jasně ukázalo, že mužská přirozenost má větší schopnost zdrženlivosti než přirozenost ženská. Vždyť jejich hlas uslyšíš řidčeji než hlas kamenných soch, jejich pohled zachytíš řidčeji než pohled soch bronzových; připadá ti takřka, že jsou cudnější než nevěsta ve svatební ložnici. A i když přicházejí ke společnému stolu, odpovídají pouze na otázky. Tak tedy je postaráno o dospívající.

/ 4 / Nejhorlivěji se však Lykúrgos věnoval mladým mužům, v domnění, že nejvíce přispěje k blahu státu, budou-li právě oni takoví, jací mají být. Vida, že nejvíc stojí za to poslechnout si sbory a zhlédnout gymnické závody tam, kde jsou lidé nejctižádostivější, myslel, že se mladí

muži nejspíš přiblíží statečnosti, jestliže mezi nimi podnítí soupeření o dokonalost. Vyložím, jak je tedy podnítil: Efoři vyberou tři muže na vrcholu sil, kteří se nazývají hippagretové. Každý z nich sestaví seznam sta mužů, přičemž jasně uváží, kvůli čemu tuto poctu někomu prokazuje a jiné z ní vylučuje. Ti, kterým se nedostalo té pocty, soupeří jak s hippagrety, kteří je odmítli, tak i s těmi muži, kteří byli vybráni místo nich, a hlídají se navzájem, zda někdo nezlehčuje, co je uznáváno za správné. Tak vzniká nejvyšš bohulibé a zároveň pro občany vrcholně vhodné soupeření, na kterém se jasně ukazuje, jak má jednat řádný muž: jedni i druzí se cvičí zvláště, aby byli stále co nejsilnější, a kdyby bylo třeba, aby jeden vedle druhého pomohli všemi silami státu. Musí také pečovat o dobrý tělesný stav, protože se bijí ze soupeřivosti, kdekoliv na sebe narazí. Každý, kdo se k tomu natrefí, má ovšem právo odtrhnout je od sebe, a kdo by neposlechl, toho odvede paidonomos k eforům, kteří ho tvrdě potrestají, protože chtějí docílit, aby nikdy nezvítězil hněv nad poslušností vůči zákonům.

U mužů, kteří odrostli mládí a mohou se už stávat i nejvyššími úředníky, u těch ostatní Řekové přestanou nadále pečovat o sílu, i když jim nařizují účastnit se vojenských tažení; Lykúrgos však uzákonil, že pro muže tohoto věku je nejlepší věnovat se lovu — pokud tomu nebrání nějaká státní záležitost —, aby pak snášeli vojenské námahy stejně dobře jako mladí.

/ 5 / To jsou tedy, zhruba řečeno, zvyklosti, které Lykúrgos uzákonil pro každý věk. Nyní se pokusím vyložit, jaký zavedl všem způsob života. Když shledal, že Spartané jídají doma jako ostatní Řekové, věda, že to bývá nejčastěji příčinou rozmařilosti, přenesl Lykúrgos společné stolování na veřejnost v domnění, že tak se budou nařízení překračovat nejméně. Přidělil jim tolik stravy,

aby se ani nepřejídali, ani nebyli lační. Mnoho nenadálých krmí přinášejí také lovci a někdy přidávají i boháčů místo nich chleba. A tak dokud se nerozejdou, není stůl nikdy prázdný ani zase plný rozmanitých jídel. Také pokud se týče pití, zarazil nadměrné popíjení, které oslabuje tělo a oslabuje mysl, a dovolil pít pouze tehdy, má-li někdo žízeň; myslel, že takto se nápoj stává zcela neškodným a zároveň nej příjemnějším. Jak by tedy při takovém stolování mohl někdo obžerstvím nebo opilostí zničit sám sebe nebo své hospodářství? V ostatních státech se většinou sdružují lidé stejného věku, mezi nimiž také panuje nejméně ostychu; Lykúrgos však ve Spartě smísl věkové skupiny, protože mladší se mohou mnohemu naučit ze zkušeností starších. A také je tam zvykem, že se při společném stolování probírá, co kdo ve státě vykonal krásného; proto se tam vyskytuje nejméně zpupnosti, nejméně výtržnictví, nejméně hanebných činů i řečí. Stravování mimo domov má i další dobré důsledky: cestu domů jsou nuceni jít pěšky, a protože vědí, že nezůstanou tam, kde jedli a pili, musí se snažit, aby v opilosti neupadli. A také jim musí ujít potmě, jako kdyby byl den, protože není dovoleno, aby sel s pochodní muž, který je ještě povinen vojenskou službou. Lykúrgos si také všiml, že při dobré stravě mají lidé, kteří se tělesně namáhají, krásnou barvu, pevné svaly a velkou sílu, kdežto ti, co nic nedělají, vypadají nafouklí, neforemní a malátní. Nezanedbal tedy ani tuto okolnost, a maje na paměti, že každý, kdo vynakládá úsilí z vlastního rozhodnutí, vyžaduje uspokojivý tělesný stav, přikázal, aby vždy ten nejstarší dohlížel v gymnasiích, aby nikdo neměl méně námahy než potravy. A mně se zdá, že ani v tomto neměl neúspěch; vždyť by nikdo hned tak nenašel zdravější a tělesně zdatnější lidi, než jsou Spartané, a to proto, že cvičí stejně nohy, ruce i záda.

/ 6 / Opačně než u většiny Řeků rozhodl i toto: v ostatních státech vládne každý nad svými dětmi, otroky a majetkem; Lykúrgos však ve snaze dosáhnout, aby si občané neškodili, ale aby měli jeden ze druhého prospěch, zavedl, aby každý vládl stejně nad svými i nad cizími dětmi. Jakmile si někdo uvědomí, že všichni mají otcovskou autoritu, nutně bude zacházet s dětmi, nad nimiž má moc, tak, jak by si přál, aby se zacházelo s jeho vlastními dětmi. Kdykoliv je některý chlapec bit od cizího muže a žaluje to otcí, je hanba nedat mu ještě další výprask; tolik si navzájem důvěřují, že nikdo nepřikáže nic pro děti špatného! Umožnil také používat i cizích otroků, kdyby je někdo potřeboval. A zavedl i společnou držbu loveckých psů: ti, kdo je potřebují, na ně zavolají a pán, který zrovna nemá čas, je ochotně vypustí na lov. Stejně používají i koně; jestliže někdo potřebuje vůz — ať už je nemocný, nebo se chce někam rychle dopravit — a spatří někde štát koně, vezme si ho, použije a pak ho v pořádku vrátí. Dosáhl též toho, že se vžil jinde neobvyklý zvyk: pro případ, že by se vraceli pozdě z lovu a neměli co jíst — pokud by se totiž náhodou nezásobili —, nařídil, aby ti, kdo mají dostatek jídla, nechávali v označených skryších hotové pokrmy; hladoví odstraní pečete, vezmou si, kolik potřebují, zbytek tam nechají a místo znovu zapečetí. Takto se tedy dělí jeden s druhým a ti, kdo mají málo, se takto podílejí na všem, co je v zemi, kdykoliv něco potřebují.

/ 7 / Opačně, než je tomu u ostatních Řeků, uzákonil Lykúrgos ve Spartě také toto: v ostatních státech se všichni snaží vší silou vydělávat; jeden obdělává půdu, druhý se plaví po moři, další obchoduje, někteří se živí řemeslem. Ve Spartě však Lykúrgos zakázal svobodným zabývat se čímkoliv, co souvisí s výdělkem, a nařídil jim, aby považovali za své pouze ty činnosti, které přinášejí státu

svobodu. A proč také usilovat o bohatství tam, kde zavedením rovných příspěvků na stravu a stejného způsobu života dosáhl, že se nikdo nepachtí za penězi kvůli příjemným požitkům. A ani kvůli oblečení není třeba hnát se za ziskem, protože jejich ozdobou není nákladný šat, nýbrž urostlé tělo. Shromážďovat peníze není potřebí ani kvůli výdajům na hostiny s přáteli; Lykúrgos totiž ukázal, že vynakládat na přátele peníze umožňuje samo bohatství, kdežto namáhat se k jejich prospěchu je projevem ducha, a proto se to pokládá za důstojnější. Proti zákonným výdělkům zabránil i následujícími prostředky: především zavedl takovou měnu, která nedovoluje, aby se někdo dostal do stavení s deseti minami tak, aby o tom nevěděl celý dům, protože peníze by zabraly velké místo a k dovezení by bylo třeba vozu. A také se pátrá po zlatě i po stříbře, a když se u někoho najde, je majitel trestán. Proč by se tedy mělo usilovat o výdělek tam, kde vlastnění přináší víc starostí než užívání radosti?

/ 8 / Všichni víme, že nejvíce poslouchají úředníky i zákony ve Spartě. Já se domnívám, že Lykúrgos nedokázal zavést tuto ukázněnost dřívě, dokud nedocílil, aby nevlivnější lidé v obci smýšleli jako on. Důkaz spatřuji v tom, že v ostatních státech si nejmocnější občané nepřejí vzbudit ani dojem, že se bojí úřadů, nýbrž myslí, že je to známkou nesvobody. Ve Spartě naopak ti nej mocnější jsou úředníkům nejvíc poddání a pyšní se tím, jak jsou poníženi a jak na zavolání nejdou, ale přibíhají; domnívají se totiž, že když sami začnou s horlivou poslušností, ostatní je budou následovat. A to se také děje. Je pravděpodobné, že tito lidé zřídili spolu s ním i úřad eforů, protože poznali, že poslušnost je nej větším dobrem jak ve státě, tak i ve vojsku a v hospodářství, a domnívali se, že čím bude mít tento úřad větší moc, tím spíše donutí občany k poslušnosti. Eforové mohou kohokoliv odsoudit

k trestu a mají právo okamžitě vykonat rozsudek; mají také právo přerušit vykonávání úřadu a úředníky uvěznit a zahájit s nimi proces, ve kterém jde o život. Protože mají tuto velkou moc, nenechávají zvolené úředníky úřadovat vždy celý rok tak, jak by chtěli — jako to dělají v ostatních státech —, nýbrž jako tyranové nebo pořadatelé gymnických závodů trestají každého ihned na místě, jakmile zpozorují, že v něčem překračuje zákon. A Lykúrgos vymyslel ještě mnoho dalších výborných prostředků k tomu, aby občané dobrovolně dbali zákonů. Mezi nimi mně připadá nejlepší, že neodevzdal zákony lidu dřív, dokud se neodebral spolu s nejmocnějšími občany do Delf a nedotázal se boha, je-li pro Spartu prospěšnější a lepší, aby poslouchala zákonů, které on navrhl. Jakmile dostal věštbu, že to bude v každém směru lepší, tehdy zákony vyhlásil, doloživ, že neposlouchat zákony, které schválila Pýthie, není jen protizákonné, ale také bezbožné.

/ 9 / Obdiv si zasluhuje u Lykúrga také toto: dosáhl, že je ve Spartě krásná smrt žádoucnější než hanebný život. A každý pozorovatel může shledat, že jich umírá méně než těch, co dávají ze strachu přednost útěku. Mám-li říci pravdu, dlouhodobé bezpečí je výsledkem spíše statečnosti než zbabělosti, být statečný je totiž lehčí, příjemnější, snáze proveditelné i mocnější, a kromě toho je zřejmé, že sláva nejčastěji doprovází statečnost, asi proto, že každý chce bojovat se statečným protivníkem. Sluší se ovšem neponechat stranou ani způsob, kterým to Lykúrgos uvedl v život: jednoznačně připravil statečným štěstím, zbabělým neštěstím. V ostatních státech, kdykoliv se někdo zachová zbaběle, má pouze pověst zbabělce, ale účastní se veřejného života, jak chce, sedá vedle statečného a navštěvuje gymnasia stejně jako statečný. V Lakedaimonu by se však každý styděl mít za společ-

nika u stolu zbabělce, každý by se styděl s ním zápasit. Takový člověk často vybude bez místa, když se hráči rozestaví při míčových hrách, ve sborech ho zahánějí na nečestná místa, je povinen uhnout každému z cesty a ve shromážděních uvolnit místo i mladšímu. Musí živit dívky patřící k jeho domu a nést vinu za to, že nenajdou manžely, musí přehlížet, že u jeho krbu chybí žena, a zároveň za to pykat, nesmí se procházet v krásném oděvu ani napodobovat ty, na nichž nelpí žádné obvinění, jinak bude od lepších občanů bit. Tak silná bezectnost lpí ve Spartě na zbabělci, a já se proto vůbec nedivím, že tam dávají přednost smrti před takto bezectným životem. /10/ Krásně zařídil Lykúrgos, jak se mi zdá, i to, jak se má pěstovat dokonalost až do stáří. Umístil na konec života rozhodování, zda se někdo může stát členem gerúsie, a tím dosáhl, že ani ve stáří nikdo nezanedbává svůj vzhled a chování. Chválu si zaslouží i jeho opatření starat se také o stáří řádných občanů; tím, že ustanovil geronty soudci v hrdelních sporech, docílil totiž, že stáří je v úctě víc než síla mužů v nejlepším věku. Lidé přirozeně berou toto soupeření o členství v gerúsii se vši vážností, protože gymnické závody jsou sice pěkné, ale je to soupeření těla, kdežto soupeření o členství v gerúsii dává možnost posuzovat duševní přednosti. Oč tedy je duše mocnější než tělo, o tolik více úsilí si zaslouží soutěžení ducha před zápasu těla.

A jak by si nezasloužilo obdiv následující Lykúrgovo opatření: když poznal, že tam, kde pěstují zdatnost jen dobrovolníci, nejsou schopni rozšířit území vlasti, donutil ve Spartě každého, aby pod dohledem státu cvičil všechny druhy zdatnosti. Jako se tedy od sebe liší lidé, kteří zdatnost pěstují a kteří ji zanedbávají, tak se přirozeně odlišuje Sparta zdatností od všech států, protože jediná veřejně pěstuje dokonalost. A není krásné i to, že stanovil ne-

menší trest, ukáže-li se, že se někdo nesnaží být co možná nejlepší, ačkoliv ostatní státy trestají pouze tehdy, jestliže jeden člověk druhého nějak poškodí? Domníval se, jak se zdá, že lidé, kteří prodávají do otroctví, šidí a kradou, poškozují pouze své oběti, ale ničemové a zbabělci že vydávají všanc celé státy. Proto mi připadá zcela v pořádku, že vyměřil těmto lidem nejvyšší tresty. Uložil také Spartanům jako povinnost, které se nesmějí vyhnout, cvičit se ve všech občanských ctnostech. Všem, kteří dbají zákonů, dal rovná občanská práva, nijak se neohlížeje ani na tělesnou slabost, ani na chudobu, kdyby však někdo zklamal a nesplnil, co přikazují zákony, toho zakázal považovat nadále za jednoho z rovnoprávných.

Je jisté, že tyto zákony jsou velmi staré, protože Lykúrgos prý žil v době Hérakleovců. A přesto, že jsou tak starobylé, jsou ještě i dnes pro ostatní úplnou novinkou. Ale ze všeho nejjednodušší je, že všichni takové pořádky vychvalují, ale žádný stát je nechce napodobovat. /II/ Toto jsou tedy výhody společné pro mír i pro válku. Chce-li se však někdo poučit, co zařídil lépe než ostatní ve vojenství, může si poslechnout i o tom. Eforové vyhlašují ročníky, které se mají zúčastnit tažení, nejprve pro jezdce a pro těžkooděnce, potom i pro řemeslníky, takže Lakedaimoňané mají i na pochodu po ruce všechny řemeslníky, jejichž služeb užívají lidé ve městě. A je nařízeno mít s sebou všechny nástroje, kolik jich výprava dohromady potřebuje, jednak na vozech, jednak na mezcích, protože tak se nejspíš nepřehlédne, že něco chybí. Pro boj ve zbrani předepsal, aby měli bronzový štít a na sobě červený plášť, který považoval za nejméně shodný s ženským šatem a přitom za nevhodnější pro válku, protože nejrychleji zazáří a nejpomaleji se špiní. Těm, co překročili mladický věk, přikázal také, aby si nechávali

růst dlouhé vlasy, že se tak budou zdát větší, vznešenější a strašnější.

Pak je rozdělil do šesti oddílů jezdců a těžkooděnců, zvaných mora. Každá mora těžkooděnců má jednoho polemarcha, čtyři velitele lochů, osm pentékostérů a šestnáct enómotarchů. Z těchto mor se řadí enómotie podle hesla buď do jedné, nebo do tří nebo do šesti řad. Náзор většiny, že lakónské řazení v boji je nadmíru spletité, je pravým opakem skutečnosti; v lakónském šiku totiž stojí velitelé vpředu a každá řada postupuje se vším, co je třeba, kolem nich. Tomuto řazení je tak snadné se naučit, že nikdo schopný poznávat lidi nemůže chybit, protože se zařazuje tak, že má jednoho před sebou a druhého za sebou. Přechody, na základě kterých se tvoří mělké a hlubší šiky, vyhláší enómotarchos tak, jako kdyby byl hlasatelem; nic z toho není těžké se naučit a všemi způsoby. Kdyby ovšem nastal zmatek a bylo nutno bojovat 8 nepřitelem nenadále, to už není pro vojáky snadné umět se takto řadit, leda že by byli vychováni podle Lykúrgových zákonů.

Lakedaimoňané dělají zcela snadno i to, co se zdá velmi obtížné i pro učitele taktiky: kdykoliv pochodují v řadě, jde jedna enómotie druhé v zádech, ale když se při takovém uspořádání objeví nepřátelský šik z protilehlé strany, vydají enómotarchové heslo roztáhnout se ve směru štítu a tak pořád dále, až stojí čelem proti nepříteli. A kdyby se za těchto podmínek objevili nepřátelé zezadu, provede každá řada pochod zpátky, aby proti nepřítelům byli vždy ti nejsilnější. Že se přitom velitel dostává na levou stranu, nepovažují za nevýhodu, ale někdy dokonce za výhodu; kdyby ho totiž chtěli nepřátelé obklíčit, nenapadnou ho z obnažené strany těla, ale z té, kde ho chrání štít. A kdyby se někdy z nějakého důvodu ukázalo výhodné, aby byl velitel na pravém křídle,

provedou pochod šiku zpátky tak, že otočí jednotku do strany, až je velitel vpravo a zadní voj vlevo. A když se zase objeví nepřátelský šik zprava, nepodnikají nic jiného, než že obracejí každý lochos jako triéry přídí proti nepřítelům, a tak se zase zadní voj ocitá na straně kopí. A kdyby se nepřátelé blížili zleva, ani to nenechávají jen tak, ale brání se nebo obracejí lochy proti nepřítelům, čímž se zadní voj zase dostává na stranu štítu.

/12/ Řeknu také, jak Lykúrgos usoudil, že je třeba budovat tábor. Protože hroty čtyřúhelníka jsou bez užitku, zavedl kruhový tvar tábora, pokud by tam ovšem nebyla bezpečná hora nebo pokud by neměli v zádech buď hradbu, nebo řeku. Ustanovil denní hlídky držící stráž u zbraní ve vnitřním prostoru; nejsou zřizovány kvůli nepřítelům, ale kvůli přátelům. Nepřátele sledují jezdcí z míst, odkud je nejdál vidět, kdyby se někdo blížil. Zavedl, aby je za noci mimo šik střežili Skiritové — nyní však je hlídají už i žoldnéři, táhnou-li nějakí s nimi. Pokud 6e týče toho, že chodí stále dokola s kopím v ruce, je dobré vědět, že je to z téhož důvodu, proč nedovolují nosit zbraně otrokům. A také se nelze divit, že ti, kdo se musejí vzdálit za potřebou, neodcházejí od zbraní dál, než aby si navzájem nebyli nepřítelny; dělají to kvůli bezpečnosti. Tábor mění často, jednak aby plenili nepřátelské území, jednak aby pomáhali přátelům. Zákon také přikazuje všem Lakedaimoňanům, kteří jsou na vojenské výpravě, věnovat se cvičení, aby se sami stali sebevědomějšími a budili dojem, že mají více volnosti než ostatní. Nesmí se ovšem chodit ani běhat dál, než kolik místa zaujímá mora, aby se nikdo neocel daleko od svých zbraní. Po cvičení vyhlašuje první polemarchos pohov — je to jakoby kontrola — a potom snídat a rychle vystřídat hlídky a nato zase zaměstnání a pohov před večerním cvičením. Potom hlasatel vyhlásí večeři, a když zaspívají

na počest bohů, od nichž mají příznivá znamení, ukládají se vedle zbraní ke spánku. A není třeba se divit, že píší tak podrobně; každý může zjistit, že Lakedaimoňané neponechávají ve vojenství bez povšimnutí nic, co vyžaduje péči.

/13/ Vyložím také, jakou moc a pocty přisoudil Lykúrgos při tažení králi. Především na výpravě živí krále i jeho družinu stát. Polemarchové jedí spolu, aby byli stále s ním a tak se mohli snáze společně radit, kdyby bylo třeba. Jedí s nimi i další tři muži z rovnoprávných, kteří se jim starají o všechny potřeby, aby je nic nezdržovalo od vedení války.

Vrátím se až na začátek, jak se král vydává na výpravu: nejprve — ještě doma — obětuje Diovi Vůdci a jeho Pomocníkům. Pokud jsou věštby příznivé, vezme ohňonoš z oltáře oheň a kráčí v čele všech k hranicím země, tam král obětuje znovu Diovi a Athéně. Dopadnou-li oběti oběma těmto bohům příznivě, tehdy překračuje hranice země a oheň z těchto obětí se ještě nezháší, ale je nesen před vojskem a za ním následují rozličná obětní zvířata. Aby si předem získal přízeň bohů, začíná král s touto činností vždycky, kdykoliv obětuje, ještě před svítáním. Při oběti jsou přítomni polemarchové, velitelé lochů, pentékostérové, velitelé žoldnéřů, velitelé trénu a kdo chce z velitelů oddílů jiných států. Dále jsou přítomni dva eforové, kteří se do ničeho nevměšují, pokud je král nevybídne, ale pozorují, co kdo dělá, a vedou každého k poslušnému plnění toho, co se sluší. Jakmile jsou oběti skončeny, král všechny svolá a vydává rozkazy, co je třeba činit. A tak, kdybys to viděl, usoudil bys, že ostatní ve válčení jen improvizují a že jediní Lakedaimoňané jsou na vedení války opravdoví odborníci.

Pokud je král na výpravě a žádný nepřítel se neobje-

vuje, nejde před ním nikdo vyjma Skirity a průzkumníky na koni. Kdykoliv se však domnívají, že dojde k boji, sebere král přední oddíl první mory, obrátí ho na stranu kopí a pochoduje s ním, až se dostane mezi dvě mory a dva polemarchy. Nejstarší muž z královny družiny shromažďuje ty, co se mají umístit za nimi; jsou to rovnoprávní stolující 8 králem, věštci, lékaři, pištci a velitelé vojska a, jsou-li přítomni, i nějací dobrovolní zájemci. A tak není potíže s ničím, co se má dělat, protože není nic, oč by nebylo předem postaráno.

Krásně a užitečně zařídil Lykúrgos, jak se mi zdá, i tuto stránku střetnutí ve zbrani: když už jsou nepřátelé na dohled, obětuje se koza a všichni přítomní pištci musí pískat a nikdo z Lakedaimoňanů nesmí být bez věnce. A také je nařízeno, že se zbraně musí lesknout. Mládež —

i ostříhaná — smí jít do bitvy spolu, zazářit v ní, a získat 81 tak uznání. Povelý se předávají enómotarchovi, protože jinak žádná enómotie neslyší svého enómotarcha celá; aby to dobře probíhalo, je starostí polemarcha. Král rozhoduje o tom, kdy se zdá vhodná chvíle k rozložení tábora, a ukazuje, kde ho založit; králi však nepřisluší vysílat poselství, ať přátelská či nepřátelská. A u krále začínají, kdykoliv chtějí něčeho dosáhnout. Přijde-li někdo žádat spravedlnost, posílá ho král k hellánodikům, žádá-li peníze, pošle ho k pokladníkům, a když přináší kořist, k výkupníkům kořisti. Při této organizaci nezbyvá králi na tažení nic jiného, než aby jakožto kněz pečoval o záležitosti kultu a jakožto velitel o lidi.

/14(15)/ Chci vyložit také to, jaké ustanovil Lykúrgos vztahy mezi králem a občanstvem, protože forma vlády jediná zůstává taková, jak byla ustanovena na počátku, kdežto ústavy ostatních států — jak můžeš shledat — prošly změnami a mění se ještě i nyní. Přikázal, aby král, protože je potomek boha, vykonával za stát všechny ve-

řejné oběti a aby velel vojenským výpravám, kamkoliv je stát vyšle. Dovolil, aby si bral z obětí čestné podíly, a vyhlásil, že si smí vybrat v četných obcích perioiků tolik půdy, aby měl všeho v přiměřené míře a přitom nepřevyšoval ostatní bohatstvím. Aby i králové stolovali mimo domov, přikázal jim veřejné stravování a při jídle jim přidělil čestnou dvojitou porci, ne aby snědli dvojnásobek, ale aby měli z čeho dát, kdyby chtěli někoho počtít. Oběma králům dovolil vybrat si dva spolustolovníky, kteří se nazývají také Pýthijští. Přidělil jim také sele z vrhu každé prasnice, aby král neměl nikdy nouzi o obětiny, kdyby bylo zapotřebí zjistit záměry bohů. A u domu mají vodní nádrž, která jim poskytuje nadbytek vody; že i to je v mnohém ohledu užitečné, znají nejlépe ti, co ji nemají. Před králem také všichni vstávají ze židlí, jen efoři zůstávají sedět na svých eforských stolicích. A každým měsíc si skládají navzájem přísahu, efoři za občanstvo, král za sebe. Přísaha králů zní, že bude kralovat podle platných zákonů státu; obec přísahá, že zachová královskou moc neporušenou, pokud dodrží svou přísahu král. Taková úcta je tedy vzdávána králi pobývajícím doma — nepřevyšuje nijak zvlášť úctu k soukromým osobám. Lykúrgos totiž nechtěl ani dodat králům tyranské choutky, ani vzbudit v občanech závist pro jejich moc.

Pocty jsou určeny zemřelému králi; Lykúrgovy zákony tím chtějí dát najevo, že lakedaimonským králům náleží pocta ne jakožto lidem, ale jakožto hérům.

/15(14)/ Kdyby se ovšem někdo zeptal, zda mám ještě i nyní dojem, že Lykúrgovy zákony trvají beze změny, řekl bych směle: při Diovi, už ne. Víím totiž, že dříve Lakedaimoňané dávali přednost tomu, žít doma skromně a raději mezi sebou vycházet než usazovat ve městech harmosty a nechat se kazit pochlebováním. Také víím, že se dříve báli, aby na nich nebylo vidět, že mají zlato;

ale teď jsou i takoví, kteří se okázale chlubí tím, že je mají. Je mi známo, že dříve vyháněli cizince a nebylo dovoleno cestovat, aby se občané nenakazili od cizinců leností; je mi ovšem známo také to, že teď muži uznávaní za nejpřednější se horlivě snaží, aby nepřestali být v cizí obci harmosty. A bývaly doby, kdy si hleděli toho, aby byli hodni hegemonie; teď však se starají mnohem víc, aby vládli, než aby byli vlády hodni. Proto také Řekové dříve chodili do Lakedaimonu a prosili je, aby táhli proti těm, jejichž počínání jim připadalo nespravedlivé; ale teď se mnozí Řekové vzájemně pobízejí, aby jim zabránili zmocnit se znovu nadvlády. Nelze se ovšem divit, že o nich tyto pomluvy vznikají, protože je zřejmé, že neposlouchají ani boha, ani Lykúrgovy zákony.